

КИШИНЕВСКАТА МЛАДОСТ НА Д-Р АНАСТАСИЯ ГОЛОВИНА

Калчо К. Калчев,
Bulgaria.

Не на автора на настоящите редове принадлежи заслугата за „откриването” на родената в Кишинеу д-р Анастасия А.Головина (1850-1933 г.) за българското историознание. Много преди нашия скромнен труд да се появи като биографично издание¹ нейното име влиза в историята чрез култовата документално-историческа хроника за следосвобожденските български политически борби на Симеон Радев², появила се през 1910 г. Ще припомним обаче, че това става след като още в края на XIX в., когато д-р Головина е в разцвета на силите си, името ѝ се споменава в първата обща енциклопедия в България, съдържаща 23 000 статии³. Има го и в юбилейната книга на д-р М.Русев „Исторически преглед на медицинската част и медицинската книжнина в България”, издадена в София през 1904 г.

Първата българска жена с висше западноевропейско образование, която остава в анализите на българското следосвобожденско минало още с това, че е и първа българска лекарка, първа българка – учен, първа жена редактор на политически вестник в Княжество България и пр., съвсем основателно привлича вниманието и на небългарски изследователи. Сред тях се откроява с проучванията си без време напусналия този свят молдавски съветски учен българист от Кишинеу Константин Ал.Поглубко (1936-1983 г.)⁴. Той пръв обърна внимание върху някои невидяни и неочени от българските познавачи на житейския път на д-р Головина аспекти от процеса на формирането ѝ като личност. Без ни най-малко да подценяваме стореното от изследователите на историята на българската медицина, намираме, че при оценката на нейното дело и като медик има какво още какво да се добавя... Ала има какво да се добави според нас и когато оценяваме и *генезиса на процесите*, които в крайна сметка правят д-р Головина една необикновена личност, личност в доста отношения с европейски контури и измерения⁵. А генезисът

на тези процеси е до края на 1878 г. и началото на 1879 г. – един период в биографията ѝ, който условно бихме могли да наречем *кишиневски*⁶. В началото на 1879 г., след погребението на съпруга Павел Берладски, става идването в България и напускането завинаги на родния Кишинеу, в който не стъпва повече през живота си, въпреки наличието на близки роднини (в т.ч. майка и брат).

На около 80 години, когато предава на българската държава, в която е преживяла около половин век от живота си, ценно-архивно документално богатство, тя записва в автобиографията си. „Д-р Анастасия Головина – родена в гр. Кишинеу, Бесарабия, от родители българи на 17 октомври 1850 г.”. И едва след това разказва нещо за себе си... Но ... все пак това е автобиография. А тази автобиография е основен исторически извор, въз основа на който и такъв изследовател като К.Поглубко е изградил част от своето животописно изложение... Без ни най-малко да отричаме написаното от него, защото голяма част от автобиографичния материал намира покритие при „засичане” с друга изворова информация, бихме желали да внесем *някои уточнения*, особено що се касае за времето и за причините, довели до скъсването ѝ с родния край, т.е. до началото на 1879 г. Тези уточнения биха ни подпомогнали в обяснението на големия въпрос защо д-р Головина не пожелава ни веднъж да се завърне в Кишинеу, въпреки резките обрати в историческата съдба на Бесарабия и сложните житейски обрати в нейния личен живот в родината на дедите. В същото време, част от съжденията ни попадат в граничната зона между историята като наука, оперираща с конкретни и ясни факти, и ситуационния анализ като елемент на привидно чужди на историознанието научни дисциплини. Но в стремежа към истината не би следвало тотално да се игнорира ролята на такива психологически фактори като болките и страданията, трепетите и вълненията, бляновете и

копнежите на историческите личности. Тези фактори биха могли да изпълняват функция на репери в търсенето на историческата истина.

От наша отдавнашна работа в Националния архив на Република Молдова и запознанство с немалко количество литература бихме могли да добавим следното. Повечето от документите подсказват наличието на изключително много съдбовни житейски неприятности и злочестини в родния град на Анастасия Ангелова Петрова, която от 1866 г. е приела фамилното име на съпруга Павел **Берладски**. И тези именно неприятности и злочестини са според нас решаващия фактор, обусловил решението за радикална промяна в живота на младата, интелигентна и наскоро дипломира се като доктор по медицина в Париж внучка на един от най-богатите кишиневски търговци. Защитила само преди 10-ина дни своята дипломна работа, посветена на „най-добрия приятел“ – съпруга си, д-р Берладская на 6 януари 1879 г. изпраща завинаги в небитието 30 годишния Павел Яковлевич, починал два дена преди това от туберкулоза ⁷. Някои запазени документи дават известни основания да подозираме с по-голяма убедителност продължително боледуване.

От „*Личное дело чиновника канцелярии Кишиневского окружного суда*“, е известно, че през лятото на 1876 г. Павел Яковлевич Берладски е бил пуснат в задграничен отпуск за 28 дни ⁸, но само след година и половина – на 16 февруари 1878 г. е подал лична молба за уволнение „по домашным обстоятельствам“, без да се посочват точните тези обстоятелства ⁹. Уволнението е последвало на 1 юни 1878 г... И ако за летния отпуск от 1876 г. може да подозираме пътуване до съпругата до Париж, зимната молба за уволнение от 1878 г. може да има обтекаеми обяснения. На 24 август 1878 г. обаче титулярния съветник П.Берладски е поискал да му се даде от председателя на Кишиневския окръжен съд копие от атестацията, необходимо му за постъпване на служба по експлоатацията на военната Бендеро-Галацката ж.п.линия ¹⁰... Документите не подсказват пряко никакви

сигурни индикации за сериозно заболяване, но ако се има предвид, че титулярният съветник Берладски с воинското звание *подпоручик от запаса* е в системата на Кишиневския окръжен съд от есента на 1871 г., молбата му за уволнение, видяна в синхрон с продължителния летен отход през 1878 г., и с намерението му да постъпи на качествено нова служба по военната бесарабска Бендеро-Галацка линия, поражда съмнения относно здравословното му състояние... А съпругата-студентка в Париж със сто процентова вероятност ще да е знаела, или поне подозирала възможни компликации дори при неустановена с точност диагноза...

А тя, носещата неговото фамилно име, е в състояние на учебен процес още от 1872 г., и разлъката, въпреки прекъсването през 1873-1874 г., не е никак малка. При условие, че двамата са брачна двойка още от 1865 г., че преживяват мъчителна загуба на първото и единствено дете, че върху фона на страшната перспектива да останат завинаги лишени от възможността да станат родители и точно поради това вземат съдбовно решение Анастасия да се посвети на медицината, не е ли посвещението „*À mon meilleur ami - mon mari*“ (“На най-добрия ми приятел – моят съпруг”) върху дипломната работа някакъв иносказателен израз? Нека припомним, че и двамата сключват брак съвсем млади не по любов, а *по воле рока*, т.е. по родителско решение, но че живеят по законите на любовта и приятелството.

Категорично сме убедени, че вниманието на младата невеста Анастасия Берладская към медицината в никакъв случай не ще да е породено от някакво хронично заболяване на съпруга, а че е провокирано от смъртта на тримесечното дете. А тази смърт в значителна степен е обусловена от неподготвеността на девойката Анастасия за материнския дълг... Освен всичко това семейната двойка трябва да узнае в родния Кишинев, че съпругата не ще може да има никога деца. В това именно разбиране се крие отключващия фактор за решението тя да се посвети на медицината...

А че в нейния женски свят гори постоянно болката по загубеното материнство – в това не би следвало да има

съмнение. Отражение на тази болка срещаме и в съдържанието на дипломната ѝ работа ¹¹. А в третата част на тази студентска дипломна работа с конкретен евристичен заряд, когато излага вижданията си *о б щ о з а а р т е р и и т е* дипломантката конкретизира, че „проучванията ѝ са били по-специално насочени върху разклоненията на коремната аорта и върху *измененията на маточната артерия през време на бременност*” ¹². От следващата част става видно, че тя е правила наблюдения върху препарати на артерии от зародиши на овца. Повишено внимание към маточната артерия по време на бременност и към маточните кръвоносни съдове с последици от патологично естество личи и по-нататък в текста на труда ¹³... А списъкът на 26-те поставени въпроса из 15 области на медицинските наука, както и задоволството на изпитната комисия, в която има и досега греещи светила в медицинската наука (Ж.М.-Шарко), подсказват само едно: личната болка е активирала изключително силен интерес към научното медицинско познание, но е и генерирала силен усет към материнския дълг... Дипломантката е анонсирала възможности за сериозна научна работа. Но... в родния Кишинев, далеч от френската столица, през това време „най-добрият ѝ приятел” Павел Берладски с обострена туберкулоза е доживявал последните си дни.

Този роден град, в който се открояват авторитетите на личности като дядо ѝ по майчина линия и на вуйчо ѝ, макар и да е надхвърлил 100 000 жители и да е доста по-различен от времето на Ал.С.Пушкин, не е безпроблемен по отношение на здравеопазването и социалната хигиена. Той продължава да бъде град с висока смъртност ¹⁴. В паметта ѝ със сигурност са се пазели спомени не само за семейното пътуване от Кишинев за столицата по повод коронацията на Александър I, но не ще са били заличени 1856 и 1866 години, когато в града е имало най-напред чумна, а след това и холерна епидемии. Не може да има и съмнение, че още от детските години ще да са останали спомените за траурните възпоминания за вуйчовците Николай, Борис и Симеон

Минкови, за дядото Петър Николау, а в съзнанието не може да не е била жива болката по преждевременната смърт на баща ѝ – бившият кишиневски кмет Ангел (Ангелий) Петров Николау (1854-1858 г.). Документите подсказват и друг стресиращ фактор - със сигурност не ще да са били блестящи взаимоотношенията с майка ѝ Акилина (Куна) К.Николау – дъщерята на известния кишиневски търговец от първа гилдия Кирило Минко. Скоро след преждевременната смърт на Ангел Николау, когато Анастасия е била едва на 15 год.и половина, овдовялата съпруга е побързала „да омъжи” дъщеря си, „за да гледа зетят работите” ¹⁵... Типичната за патриархалната затвореност на майката консервативност ѝ е попречила да направи ясна и точна равностметка за взаимоотношенията с близките, и това е станало видно още през 1868 г.: след тригодишни съдебни баталии със зълва си (сестрата на съпруга!) Севастия Мичо Николаевич Акилина Николау – в качеството на „опекунша своих детей” - е загубила делото, а на зетя не е била дадена възможност изобщо да се намеси... Тези „разбъркани работи” ¹⁶, за които възрастната д-р Головина предпочита да не си спомня, но които младата Берладская е възприемала по свой, различен от майката начин, със стопроцентова сигурност ще да са рефлектирвали във взаимоотношенията в рода Минкови... Бързо „обрусевшия” (русифицирал се) търговец от първа кишиневска гилдия с българското име Калчо Димитров Минков, приел за по-представително „гръко-славянското” *Кирил Дмитриев Минко*, е подарил на другата си дъщеря Наталия – сестра на Акилина ! – като зестра 1 000 десетини земя ¹⁷ при задомяването ѝ за измаилския търговец Анани Цветков. Но това е било в далечната 1845 г... А през 1865-1868 г. не се е намесил, както не се е намесил и Дмитрий Минко – неговият син... Последният, подобно на своя шурей Ангел Николау, също е бил кишиневски кмет (1849-1854 и 1858-1866 г.) и явно не ще да е одобрявал, както и баща си, действията на своята сестра Акилина (Куна), която преднамерено е предявила съдебен иск за закупеното от съпруга ѝ и зълва ѝ имение Яш-Мурза, Акермански

уезд ¹⁸ и със загубата на делото, рязко е влошила финансовата стабилност на своето семейство.

Какви промени настъпват в дома на Ангелий Петрович Николау в третата част на Кишинев, намиращ се в съседство с къщата на евреина Кива Соломонов Фрадиев ¹⁹, никакъв източник не ни дава информация. Но самият факт, че дори и на стари години д-р Головина не желае да си спомня за „разбърканите работи“ подсказва наличието на неблагоприятия. Можем само да предполагаме тенденцията на „разбърканите работи“, ако внесем уточнението, че в продължение на 17 години (от 1849 до 1866 г.) посочваният се като неграмотен Калчо Минков има възможност да влияе на градската изпълнителна власт в централния губернский град, тъй като в битността на *городской голова* се подвизават както синът, така и зетят (1854-1858 г.) му. Амбициите на преуспелия в покупко-продажните операции в Южна Бесарабия бивш калоферски изселник да става на осмата година след зачисляването си като кишиневски търговец почетен гражданин на централния губернский град, и то по време на първото кметуване на сина си, едва ли са били адмирирани от всички... Но дали в епоха като тогавашната тези амбиции не биха могли по никакъв начин да не рефлектират и върху съдбата на внучката, която преждевременно е станала невеста, особено ако между Ангел Николау и тъста е имало разногласия ?...

Встъпила в живота без завършено образование по време, когато в Руската империя започва откриване на първите девически гимназии, младата българка, която на 6 години е изучавала и езика на дедите си, се решава да придобие квалификация на домашна учителка след полагане на специални изпити като частна курсистка... Статутът на квалификацията е еднакъв с този на завършилите девически гимназии. Освен това благодарение на амбициозността, а и на силните интелектуални заложи, невестата Берладская успява да усвои допълнително и стенографски знания и умения. Това ѝ позволява да започне работа като стенографка в земските събрания и в окръжния съд в Кишинев. Скоро след това,

когато съпругът П.Я.Берладски минава в запаса през пролетта на 1871 г., му се намира работа в същия този съд, където работи и тя, но като изпълняващ длъжността *помощник-секретар* ²⁰.

Младото семейство е категорично в намерението съпругата да придобие висше европейско образование, ала избира за бъдещо занимание не юриспруденцията, не правото, регламентиращо социално-имуществените отношения, а медицината. „... Аз се увлякох от общото движение (за придобиване на висше образование сред руските жени- б.м., К.К.) и със съгласието на мъжа ми заминах в юни 1872 г. за Цюрих, където постъпих в Медицинския факултет“ – отбелязва по късно в автобиографията си д-р Головина ²¹. С това се слага началото на края на кишиневския период в живота ѝ.

За условията на руската провинциална действителност семейното решение съпругата да следва в Европа, далеч от мъжа си, е представлявало повече от предизвикателство. Преодоляването на комплекса от предразсъдъци, колебания и съмнения и следването в Европа би могло да бъде само по силите на изключително волеви и амбициозни жени. Повод за разнопосочни коментари и обсъждания предизвиква и избора на специалността, тъй като в цялата огромна империя жените-лекари с висше образование са по-малко от пръстите на едната ръка. Не би следвало да се забравя, че в повечето европейски страни по това време феминизмът не се е оформил като идейна доктрина, а за движението на суфражетките е доста рано... А в далечния Цюрих с доминиращо влияние на швейцарската радикална буржоазия и на bankerското съсловие се намират професори, обосноваващи тезата, че женският мозък е по-неразвит от мъжкия и че жената не е способна да възприема и развива „висши“ знания. Дори преподавателят по физиология проф.Герман дълго време се противопоставя на идеята жените да се обучават наравно с мъжете ²².

В началото на 70-те г.г. на XIX в. кантоналният Цюрих е приютил многочислена руска колония, сред която жените съвсем не са изключение. Тук се учат

такива видни личности на руското революционно движение като София Бардина, сестрите Лидия и Вера Фигнер, Варя Александровна и др. В идейно отношение мнозинството от русите са принципиални противници на руското самодържавие, на руската политическа система. Но между тях господства духът на остра взаимна конфронтация и непримиримост по отношение разбирането на революционните цели на борбата срещу царизма. Най-ярките и авторитетни фигури сред тази общност са вече възрастният М.А.Бакунин (1814-1876 г.) и П.Л.Лавров (1823-1900 г.)... Със значително по-голяма активност и организираност са народниците около П.Лавров, които не след дълго ще внесат в руската социологическа мисъл интересни идеи относно подготовката на бъдещата революция.

Припомняме тези привидно откъснати от контекста на разисквания тук тематичен проблем факти, защото те са свързани с друг, много по-съществен въпрос – този за нейния „актив” сред руските „нихилисти”... Шест десетилетия по-късно, връщайки се към своята студентска младост от Цюрих, 80 годишната доктор А.Головина отбелязва, че последователите на Бакунин и Лавров са се „гонили” /преследвали/ едни други, че вдигали „шум, кавги”, правели „скандали” и пр. „Мирните швейцарци, възмутени от тяхното поведение, се оплакаха на руското правителство и то издаде указ, че който от руските поданици остане в Цюрих подир 1 януари 1874 г. ще се счита за емигрант”²³. В автобиографичните бележки от 1930 г. д-р Головина не отбелязва нищо конкретно за своя съпричастност или симпатии към тези идейно-политически групировки. Нейното име като активна съмишленица или симпатизантка на бунтарски настроените млади руси не се среща и в мемоари на най-активните участници в революционното движение²⁴, както и в изследвания на съвременни учени, занимавали се с участието на жени в руското революционно антимоноархическо движение²⁵.

Ала преди близо 4 десетилетия К.А.Поглубко откри документи, потвърждаващи, че студентката А.Берладская е

била близка с групата на П.Л.Лавров и това привлякло вниманието на Трето отделение, където я квалифицирали като „неблагонадеждна в политическо отношение”²⁶. В друга от своите публикации този автор твърди въз основа на източников материал, че А.Берладская е била не само съчувственица на лавровистите, но е била и една от личните познати на П.Лавров²⁷. Друг виден молдовски историк, позовавайки се на отпечатана преди век брошура, отбелязва, че и „българката по националност” Анастасия Берладская „също била известна със своето сътрудничество с руските емигранти П.Лавров, В.Смирнов и др.” и че била „дейна участничка в балканските събития от 70-те години”²⁸ на XIX в. Доста време след смъртта на д-р А.Головина някои от близките ѝ също отбелязват, че „като студентка” младата Берладская била „съмишленичка на народническото движение”, начело на което е П.Лавров²⁹.

Близо две десетилетия след дипломирането си като лекар и скоро след смъртта на уважавания от сем.Головини ексмонарх Александър Батенберг, в чиято Политическа канцелария и двамата са работили, като варненски старши лекар на тамошното терапевтично отделение някогашната кишиневска гражданка узнава, че в немскоезичния европейски печат не без съучастие на руските тайни служби са се появили материали, утвърждаващи идеята за *нихилистичното* обкръжение на бившия български княз. В тях се визирало пряко нейното име. От малкото запазени писма между А.Менгес (някогашен частен секретар на Александър Батенберг) и сем.Головини узнаваме, че тези съобщения са предизвикали тревога в душата на някогашната симпатизантка на руските лавровисти, както и в душата на втория ѝ съпруг. В свое писмо от 4 април 1896 г. този съпруг уверява някогашния свой колега от Политическия кабинет на княз Александър I Български, че съпругата му не е „нихилистка”. „Много ме развеселихте със съобщението си, че смятат жена ми за нещо като нихилистка ! – възкликва Ал.Ф.Головин, чиито биографично-панегиричен труд за наскоро починалия

български ексмонарх малко преди това се е появил на немски език . –Русите явно измислят разни средства, за да оправдаят срамното си отношение към нашия скъп покоен княз, но само че техните измислици са твърде глупави. Вие знаете, че жена ми, както и аз, си е чиста монархистка по принцип”³⁰ . В отговор Ал.Менгес твърди, че не е имало нужда да бъде убеждаван, че д-р Головина не е нихилистка, тъй като той е сигурен в нея. Но е писал за зложелателните слухове, за да знаят Головини с какви оръжия се воюва срещу бившия български княз и след като него вече го няма, и след като пред паметта му и той, и Головини се прекланят.

А през есента на 1882 г. по повод редакторската и издателска работа на д-р Головина около прокняжеския вестник „Работа” временно управляващият австрийското консулство в София Е. фон Кучински информира австроунгарският външен министър за антиавстрийската ориентация на този вестник, явно недоловил пробатенбергианската му насоченост... Но по-голям интерес от донесението на Кучински буди информацията, че вестникът се издавал от госпожа Головина „съпругата на бившия княжески директор на телеграфната агенция, който носи същото име. Тя е получила докторската си степен в Берлинския университет. Първоначално една от най-отявлените защитнички на нихилизма, тя след това проведе шпионажа срещу своите по-раншни съмишленици”³¹ .

Откъде са събрани тези сведения, какъв е техният източник – това авторът на донесението не посочва. Но може да се предполага, че един от източниците на слухове ще да е било местното руско дипломатическо агентство, което е недоволено от очертаващата се крайна привързаност на семейство Головини към личността на Ал.Батенберг и дистанцирането им от руските генерали Л.Н.Соболев и А.В.Каулбарс, които са всъщност български премиер и български военен министър. В това царска Русия вижда генезис на русофобия, а славянофилските идеи на д-р Головина във в. „Работа” не вършат... работа в усилията да се изгради собствена българска

външнополитическа линия на държавния глава. Поради това и се пуска в оборот комбинация от истинни и неистинни твърдения, която ще рефлектира по болезнен начин върху семейната двойка Головини и особено върху съпругата – по това време все още единствена сред българските поданици с европейско висше образование. В същото време с това ще се атакува и българският владетел Александър Батенберг, започнал вече да буди непримиримост в средите около августейшия братовчед Александър III.

Едва ли антимонархическата идеология ще да е останала встрани от обществено-политическите занимания на младата Берладская през 1872-1873 г.. Но изложеното от К.А.Поглубко за нейните народнически възгледи подсказва, че тя е заредена по-скоро с един нравствен идеализъм за служение на народа, отколкото за индивидуална саможертва в името на революционната антимонархическа борба. Този идеализъм не е от нечаевско-ткачевски тип, нито от радикалистко-протерористичния вариант във възгледите на Лавров от края на 70-те г.г. Целият живот на д-р Головина по-нататък се движи в руслото на този род идеализъм.

След като документално се установява факта, че по време на следването в Цюрих Берладская е имала връзки със среди на пропагандистите-революционери, с т.нар. *чайковци* в Швейцария, може да се подлага под съмнение доколко голяма е била личната ѝ активност в организиране на кръжочната мрежа и евентуално в подготовката на „Вперёд”. Издиреният материал не дава основание за категорични изводи. Ала фактът, че тайните агенти на Трето отделение включват името ѝ в „Списък на лица от женски пол, оказали се налаганадеждни в политическо отношение” е показателен. Тя е действително „нихилистка” . И затова не след дълго, през лятото на 1873 г. швейцарската полиция провежда в квартирата ѝ обиск поради подозрения в „радикализъм” на нейната съквартирантка³², а скоро след това следва и прекратяване на обучението. Берладская се завръща у дома.

Какъв е бил отзвукът сред съпруга, сред роднини, близки и познати от обиска, а и от краткото задържане в полицията – не знаем. Ала е документиран факт, че личното дело на Павел Берладски не показва задръжки в служебната кариера в Кишиневския окръжен съд³³. А освен това и през пролетта на 1873, и през лятото на 1876 г. му е разрешаван продължителен задграничен отпуск. Оттук и изводът, че съпругата, чието име фигурира в преписката на Трето отделение не би могла да бъде причислявана с категоричност към потенциалните революционери. По-вероятно е неприятностите от следването в Цюрих да не са били предмет на сериозно родо-семеино общо обсъждане, при все че формално не следва да се изключва и другият вариант – тя да е станала информатор на Трето отделение. В този случай обаче тя би била ревностен проводник на руската имперска политика и би провеждала тази политика чрез службата си в Политическата канцелария на Батенберг. А действителността показва точно обратното – оставайки си русофил по отношение на руската култура, тя служи ревностно на противопоставянето на руското самодържавие...

Затова само след няколко месеца въпросът за продължаването на образованието, сега вече във френската столица, бива решен безпроблемно през 1874 г.. Никакви конкретни и сигурни данни как е станало това. Обаче ако се съди от някои не случайно подхвърлени фрази от Ал.Ф.-Головин през 1896 г. съпругата му преди повече от 22 години (без да се уточнява бившето ѝ фамилно име - б.м., К.К.) била приета в Парижкия медицински факултет измежду първите жени и то по ходатайство на граф Орлов – тогавашен руски посланик във Франция³⁴. По какви пътища и канали, чрез какви средства и механизми семейство Берладски е успяло да издейства ходатайството на княз (а не *граф*, както неточно сочи Ал.Ф.Головин – б.м., К.К.) Николай Ал.Орлов (1827-1885 г.), за да може политически компрометиралата се съпруга да продължи образованието си във Франция² Радев, С. Строителите на съвременна България. Т.1, С., 1990, с.363.

– остава неизвестно. (Не би следвало да изключва интервениране от страна както на дядото, така и на вуйчото от фамилия Минко). Обаче остава безспорният факт, че през 1874 г. бившата цюрихска студентка заминава да следва в Париж след кратък престой при близките. *Цюрихският период* с шумните студентски сбирки, с големите скандали, когато между руските емигранти нерядко се е стигало и до побоища, е вече минало. Най-вероятно е в Париж да се е ускорил онзи нелек процес на идейна метаморфоза в светогледа на младата жена, който ще се развие по-късно, за да ѝ позволи с чиста съвест да възприеме и служенето на една конкретна монархическа кауза с искрена убеденост от политическата целесъобразност на това служене. Следването в донеотдавнашната революционна европейска столица през 1874-1878 г. само ще форсира процесите на идейна промяна. А срещата ѝ с българските емисари Драган Цанков и Марко Балабанов през есента на 1876 г., за която свидетелства Герман Лопатин само ще е реанимирала идеалистическото народничество от романтично-пропагандистки тип, на което тя не изменя до края на живота си. Ярکو свидетелство за това е целият ѝ дълъг живот, в който се доказва и като истинска грижовна майка спрямо осиновено дете от родния град на дядо ѝ, но и като ревностна алтруистка. И сега съществуващият Дом на варненските майки и деца на ул. "Цар Симеон" 16, който тя им отдава като дарение, макар това да е неин единствен имот, е доказателство за една висока нравственост, уроците за която животът ѝ поднася в изобилие в родния Кишинев.

Неуспяла в политическия живот като сътрудник на българския княз Александър I Български, д-р Головина, с цялостната си дейност като медик в името на човешкото здраве успява да докаже правотата на руската поговорка „Всё остаётся людям”...

Б е л е ж к и

¹ Калчев, К.К. Доктор Анастасия Головина – една забравена българка. В.Търново, 1996, 255 с.

³ Касъров, Л. Енциклопедически речник . Ч.1, Пловдив, 1899, с.304.

⁴ *Поглубко, К.А.* К биографии А. Головиной – первой бессарабской болгарки-доктора – А с к л е п и й. Болгаро-советский ежегодник истории и теории медицины. Т. 1, 1970, 124-129; О ч е р к и истории болгаро-русских революционных связей (60-70-ые годы XIX в.). Кишинев, 1972, 214-216.

⁵ Дръзновените ù занимания в България с психиатрия, като терапевт и социалхигиенист в различни насоки на медицината още в края на 80-те-началото на 90-те г.г. на XIX в. не са присъщи за жените лекарки по това време нито в Европа, нито в Русия.

⁶ Условността произтича от факта, че за времето от 1872 до края на 1878 г. тя пребивава през повечето месеци като студентка по медицина в Цюрих и Париж, и много по-рядко в Кишинев.

⁷ Национальный архив Республики Молдова. (НА РМ) Ф.211, оп.11 д.82, л.491^б.

⁸ П а к т а м, ф.39, оп.13, д.84, л.19.

⁹ П а к т а м, л.3^а.

¹⁰ П а к т а м, л.27.

¹¹ В българската литература се е наложило схващане, че защитения от Ан. Берладская на 27 дек. 1878 г. труд е дисертационен научен труд. Но дипломантката не защитава *une dissertation savante*, а дипломна теза върху „Хистологично проучване на строежа на стените на артериите”. Във френския език думата *la dissertation* има по-широко значение и може да се разбира още като *писмена работа, съчинение*. В конкретния случай има представено *писмено съчинение по зададена тема в университет*, защитено като дипломна работа.

¹² Киркова, Т.Е. Дисертацията на първата българка, доктор по медицина, Анастасия Николау-Берладска (д-р Головина) – *Х и г и е н а* и здравеопазване. 1973, №5, с.515. Курс.мой - К.К.

¹³ П а к т а м, с.515-516.

¹⁴ Жуков, В.И. Города Бессарабии (1812-1861 г.). Кишинев, 1964 с.70.

¹⁵ *Български исторически архив* (БИА-НБКМ), I I В 2710, л.1.

¹⁶ Калчев, К.К. Ц и т с ъ ч., 18-19.

¹⁷ Мещерюк, И.И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сёл Южной Бессарабии (1808-1856 г.г.). Кишинев, с.245. *На 160 км южно от*

Кишинев бессарабските български колонисти са основали село, което са нарекли на името на Калчо Минков – Калчево.

¹⁸ НА РМ. ф.39, оп.10, д.249, л.81-95.

¹⁹ П а к т а м, ф.37, оп.4, д.9064, л.22.

²⁰ П а к т а м, ф.39, оп.13, д.13, л.1.

²¹ Б И А - НБКМ. I I В 2710, л.2.

²² Фигнер, В. Запечатленный труд. Т.1, М., 1964, с.120.

²³ БИА – НБКМ. I I 2710, л.2.

²⁴ Фигнер, В. Ц и т. с ъ ч., с.117 и сл.

²⁵ Павлюченко, Э. А. Женщины в русском освободительном движении. М., 1988, с.156 и сл.

²⁶ Поглубко, К.А. Анастасия Головина – първата българка лекар – Н а р о д н о д е л о. №278, 26 ноем.1971.

²⁷ Поглубко, К.А. К биографии..., с.127.

²⁸ Гросул, В.Я. Российские революционеры в Юговосточной Европе /1859-1874/. Кишинев, 1973, с.345. Брошурата на която се позовава В.Гросул е *И с т о р и я* социално-революционного движения в России /1861-1883/ С.-Пб., 1887, с.112, като авторството е указано в големи скоби така - [Н.Гольцин].

²⁹ Д ъ р ж а в е н архив-Варна, ф.743^к, оп 1, а.е.23, л.1.

³⁰ П а к т а м, а.е.8, л.16. Оригиналният текст на писмото е на руски език и финалът на цитирания пасаж звучи така: „Вы знаете, что жена моя, как и я, чистая монархистка принципиально”.

³¹ *Б ъ л г а р и я* в австро-унгарските дипломатически документи (1879-1885 г.). Т.1, С., 1993, с.310.

³² Поглубко, К.А. К биографии – *А с к л е п и й...*, с.51.

³³ Н А Р М, ф.39, оп.13, д.84, л.2-3.

³⁴ Д ъ р ж а в е н архив-Варна. ф.743^к, оп.1, а.е.8, л.16.

Referință

Autorul în baza publicațiilor de arhivă oglindește viața și activitatea primei femei medic, doctor în științe, nascută într-o familie de bulgari.